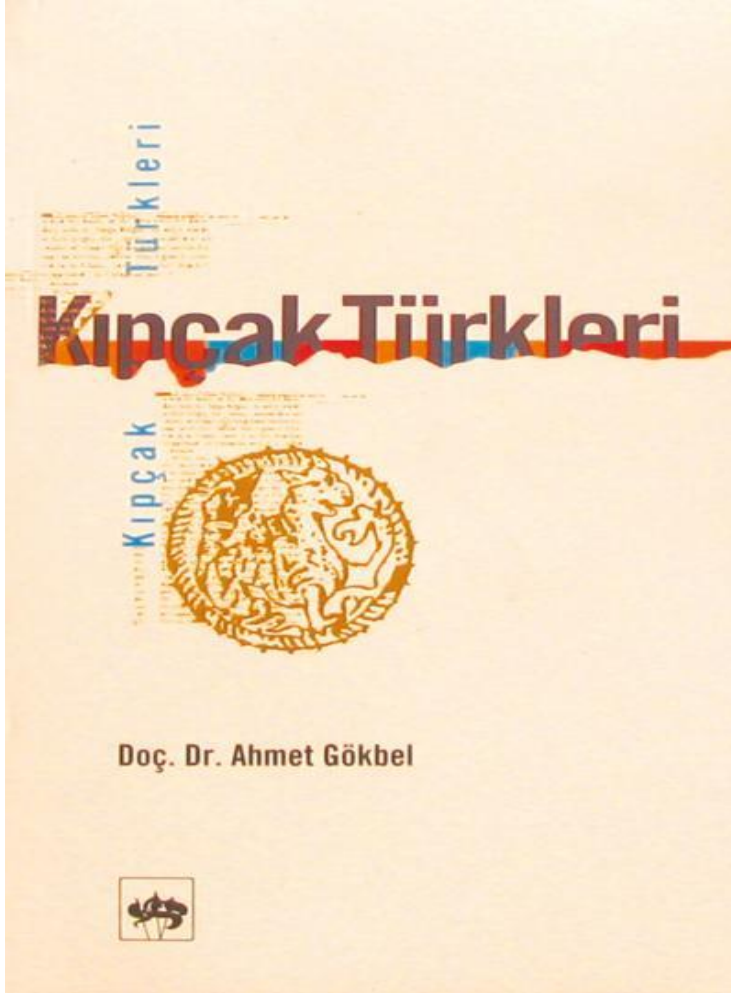

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW: KIPÇAK TÜRKLERİ

Dilnaz SAİPEDİNOVA*

KİTAP KÜNYE:

Yazarlar: Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Yayınevi: Ötüken Kitap

Basım Yeri: İstanbul

Basım Yılı: 1.Basım, 2000

ISBN: 975-437-346-9

*Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi. İletişim Adresi: dilnaz911@mail.ru.

Prof. Dr. Ahmet Gökbel tarafından yazılmış olan “Kıpçak Türkleri” adlı kitap, yoğun bilgi, donanımlı ve örneklendirmelere sahip olup, uzun araştırmalar sonucunda kaleme alınmıştır. Bu kitabın ilk baskısı 2000 yılında yayınlamıştır.

Ahmet Gökbel, bu kitapta Türk topluluğunun dini tarihini ele alıp tanıtmaya çalışırken, onları genel olarak siyasi tarih ve bazı kültürel özellikleri bakımından da tanıtmaya çaba göstermiştir. Öte yandan Kıpçakların siyasi tarihlerinin yanı sıra, dini tarihlerinin araştırılıp ortaya çıkarılmasındaki önemini vurgulamadan önce, genel Türk din tarihi hakkında bazı bilgiler vermek istemiştir. Ayrıca bu çalışmada, Türklerin dini tarihini, mevcut bilgi ve dökümantasyonların ışığında, bilimsel ve objektif bir tarih anlayışından hareketle, başlangıcından günümüze kadar uzanan, genel bir tarihi panoraması çizilmeye çalışılmış ve en azından ana bölümleri içerisinde tarihi bir profil çıkarılarak temel meseleleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Kitabında ifade ettiği gibi: *Modern ve objektif anlamında, Türk din tarihini sistematik ve bilimsel bir yaklaşımla ele alan tarih araştırmalarının yetersizliği ortadadır. XI. ve XII. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyinde geniş bir alana yayılarak siyasi bakımından etkili olan Kıpçak Türkleri, bu araştırma alanlarından biridir. Onların, Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi evrensel dinlerle tanışmaları, çeşitli milletler ile karşılaşarak farklı kültürler ile tanışmaları, araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Siyasi tarihleri incelenmemiş olan ve dini tarihleri konusunda da hiç araştırma bulunmayan bu Türk topluluğunun incelenip ortaya çıkarılması, Diğer Türk topluluklarının araştırılmasına örnek teşkil edecektir.*

Bu kitabın yazılış amacı Türk topluluklarının din tarihinin daha net bir şekilde ortaya çıkarması ve bilimsel alt yapısının oluşturulmasına önemli bir katkı sağlaması düşüncesiyle, özellikle XI. ve XII. yüzyıllarda siyasetten etkilenen ve değişik bölgelerde Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudiliği benimseyip renkli bir dini hayat süren Kıpçakları, siyasi ve dini tarihleri açısından tanıtmaktır.

Bu amaca ulaşmak için yöntem esaslarını belirlerken ortaya konulan tespitler ve açıklamalar yapmak Kıpçakların siyasi tarihinin ve dini tarihinin incelenmesi esas alınmıştır. Buna göre çalışmanın konusu, bir Türk topluluğunun dini tecrübelerini ve konunun tarihi süreci açısından ele alınmıştır. Kıpçakların dini hayatını ilk dönemlerden itibaren çeşitli tezahürleri altında göz önüne serilmeye çalışılmış, ilk önce olayları mümkün olduğu nisbette tarihi gelişim seyri içinde deskriptif bir yaklaşımla ortaya

koyulmuştur. Ayrıca bu kitapta tarihi yöntemleri, sosyolojik, psikolojik, fenomenolojik, karşılaştırmalı ve tipolojik metodlardan da faydalanarak tanımlamaya ve böylece konuyu imkanlar ölçüsünde “disiplinler-arası” bir yaklaşımla ele almış, metodolojik bir zaruret olarak kendini göstermiştir.

Kitap üç bölüme ayrılmıştır, birinci bölümünde Kıpçakların siyasi tarihi ve yayıldıkları alanlar üzerinde durulmuş olup bu çerçevede Kıpçakların menşeyi, komşuları ile olan ilişkileri, göçleri ve günümüzde Kıpçakların bulunduğu bölgeler aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kısa da olsa “Kıpçaklarda kültür ve medeniyet” adlı ikinci bölümde de Kıpçakların dili, Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserler, Kıpçaklarda aile yapısı, kadının statüsü, ekonomik durum ile sanat ve mimarlık anlayışı verilmeye gayret edilmiştir. Üçüncü bölümünde ise Kıpçakların dini tarihi, dört ana başlık halinde incelenip “Geleneksel Türk din tarihi içinde Kıpçakların yeri”, İslamiyetle temasları daha önce olduğu için “Kıpçaklar ve İslamiyet”, ardından “Kıpçaklar ve Hristiyanlık” ve son olarak da “Kıpçaklar ve Yahudilik” şeklinde ele alınmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Gökbel bu kitabında, siyasi ve dini tarihiaçısından ele alıp ortaya çıkarttığı Kuman/Kıpçaklar’ın ana kütesinin, siyasi ve sosyal hadiseler neticesinde İrtiş Nehri boylarından, Karadeniz’in kuzey sahasına uzanan coğrafi bölgede büyük ölçüde tarihirol oynadığını göstermiştir.

Kitabı özetlemek gerekirse öncelikle Kıpçakların siyasi tarihine geçmeden önce *Kıpçak* ve *Kuman* kelimeleri üzerinde durarak Kıpçak kelimesinin; bir Türk kavmi veya kavimler birliğine verilen ad, belli bir bölgeye verilen isim, içi çürüyüp boşalmış ağaç ve kovuk, boş-ağaçsız çöl gibi anlamlara geldiği, Kuman kelimesinin ise önce bir şahıs adı olduğu, daha sonraları da bir kabileyi ifade eden bir ad şeklinde geldiği, ayrıca Rus vekayinamelerinde Kuman adını taşıyan bir başbuğun varlığından bahsedildiği ve çoğunluk tarafından kabul görmeyen bir iki rivayetin dışında bütün tarihçilerin, menşe itibariyle Kıpçakların Türk olduğunda hemfikir oldukları tespit edilmiştir.

Tarihçiler arasında genel kanaatin Kıpçakların IX. yüzyıldan başlayarak X. ve XI. yüzyıllarda tamamen tarih sahnesinde göründükleri şeklinde olduğu, ancak bunu V. yüzyıldan hatta birinci yüzyıldan başlatanların da bulunduğu ve bu Türk kavminin tarih sahnesinde görünmesinden itibaren çeşitli bölgelerde ayrı ayrı etkili hamleler yapıp Türk tarihinde önemli bir yer işgal etmesine rağmen, büyük bir boy birliği olarak hiçbir

zaman belirli bir merkez etrafında toplanıp güçlü bir siyasi birlik meydana getiremedikleri, yani bağımsız bir Kıpçak /Kuman devleti kuramadıkları görülmüştür. Bu bağlamda kitapta, Karadenizin kuzeyi, Kafkaslar, Doğu Avrupa ve Balkanlardaki Kıpçakların tarihi kronolojik çerçevede Hazarlar, Peçenekler, Ruslar, Gürcüler, Harezmsahlar, Selçuklular, Moğollar, Macarlar, Romenler ve Bulgarlar ile ilişkileri, imkanlar ölçüsünde belirtilmeye çalışılmıştır.

Çeşitli Kıpçak menşeli kabilelerin Suriye ve Mısır'a gittikleri gibi Hindistan'a da gittikleri, çeşitli hanedan ve ailer tarafından yönetilen Delhi Türk Sultanlığı'nın belli bir dönem başından bulunan Şemsiye hanedanı (1211-1266) ile Balaban ailesinin (1266-1290) menşe itibarıyla Kıpçaklara dayandığı ve bunların Hindistan'da İslam'ın yayılmasında büyük paylarının olduğu ortaya koyulmuştur.

Kıpçakların göçleri ve siyasi tarihlerini belirttikten sonra, günümüzde bu Türk topluluğunun torunlarının yaşadıkları yerleri, Türkistan, İdil-Ural Bölgesi, Doğu ve Güney Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Anadolu olmak üzere beş bölgede oldukları tespit edilmiştir. Bunun dışında Kıpçak dili (Kıpçakça) hakkında bilgi verdikten sonra Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserler, lügatler-gramerler, fıkıh kitaplar, atçılık ve okçulukla ilgili kitaplar şeklinde bölümlere ayrılarak tek tek bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında, Kıpçakların önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaları hasebiyle canlı bir ekonomik yapıya sahip oldukları ve genel olarak Kıpçaklar arasında hayvancılığın yaygın olduğu bilinse de bazı Kıpçak kabileleri ziraat ve tarımla uğraşmışlardır.İktisadi hayatlarında avcılığın önemli bir yer tuttuğu, bütün bunların dışında Kıpçaklar arasında balıkçılık, demircilik, dericilik ve silah imalatçılığı gibi mesleklerin yaygın bulunduğu tespit edilmiştir. O dönemin şartlarına göre Kıpçaklar arasında sanat ve mimarlığın ileri bir seviyede olduğu da görülmüştür.

Yazar, Kıpçakların dini tarihine gelince, geleneksel Türk topluluklarındaki din anlayışı içerisindeki inanç ve uygulamaların çoğunun Kıpçaklarda da geçerli olduğunu tespit etmiştir.

Evrensel dinlerden İslamiyet, Hristyanlık ve Yahudiliği benimseme açısından diğer Türk toplulukları içerisinde Kıpçakların özel bir yere sahip olduğu görülmüştür. Bazı Türk toplulukları, VII. yüzyılın birinci yarısının sonlarında İslam'a temas kurmaya başlarken Kıpçakların İslamla tanışmalarının ve peyderpey Müslüman olmaya başlamalarının X.

yüzyılın ilkyarısında başladığı, ancak bu Türk kavminden İslam'ı seçenlerin büyük çoğunluğunun İslam medeniyetini kabul edip gönülden bağlanmalarının XIII. ve XIV. yüzyıllarda gerçekleştiği tespit edilmiştir. Kıpçaklara İslamiyetin Volga havzasına gelen Müslüman tüccarlar vasıtasıyla girdiği ve XII-XIV. yüzyıllarda Yesevi tarikatının etkisiyle hızla yayıldığı sonucuna varılmıştı. Yine Kıpçaklarda "Gök Tanrı" inancının varlığının, ibadetlerinde kurbanın önemli bir yer tutmasının, ruhun ölmezliğinin ve ahiret inancının bulunmasının, ayrıca fütuhât ve savaş düşüncesinin ön plana çıkmasının, bunların İslam dinini kabullerinde önemli etkenler olduğu göstermiştir.

Bu kitapta üçüncü bölümde yer alan en çok dikkatimizi çeken kısım, Kıpçakların nüfus itibarıyla çoğunluğun İslamı kabul ettikleri ve Müslüman olan Kıpçakların İdil-Ural bölgesi, Kafkaslar, Türkistan, Balkanlar, Anadolu, Mısır, ve Hindistan'da bulduklarını, kendi bölgelerinin şartlarına göre bu dine hizmet ettiklerini tespit etmiştir. İslamiyetten sonra, ikinci sırada çoğunluğun kabul ettikleri dinin Hristiyanlık olduğu ve ilk Hristiyan Kıpçaklara XI. yüzyıldan itibaren Kafkaslarda, Karadenizin kuzeyinde ve Balkanlarda rastlandığı görülmüştür. Ayrıca Kıpçakların arasında, İslamiyet ve Hristiyanlığa nazaran benimseyenler çok az olmasına rağmen, Yahudiliğin de benimsendiği, bunun da X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha Hazarlara karışmadan önce Kara misyonerleri tarafından sokulduğu ve XI. yüzyılın ilk yarısından sonra Hazar topraklarına giren Kıpçaklar arasında Yahudi Hazarların etkisiyle bu dine girenlerin fazlaştığı belirlenmiştir.

Dolayısıyla Kıpçak Türkleri kendi devletlerini kuramamasına rağmen Türk tarihinde büyük rol oynayıp, önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Prof. Dr. Ahmet Gökbek bu kitabı çalışma esnasında Kıpçakların zengin tarihini ve dini kültür mirasını, bilimsel ve objektif bir tarih açısıyla ele alıp, bize sunmuştur. Bu kitap verdiği bilgilerle, bugünkü hayatımıza ve kültürümüze zenginlik katacaktır.